

TRIANON ÉS A MAGYAR ZSIDÓK

„A zsidók. A magyar zsidók száma – faji szempontból tekintve – meghaladja az egymilliót, antropológiai szempontból csak vallási különbséget mutatnak föl. Büszkén emlegetik, hogy a honfoglaló magyarokhoz török eredetű kazárok csatlakoztak, akik közül többen a zsidó vallást vették fel. Bizonyos, hogy a XIII. századig Magyarországon jobb bánásmódban részesültek, mint a nyugati országokban. A következő században Nagy Lajos rövid időre megfosztotta őket előnyös helyzetüktől. A Habsburg-ház állandóan üldözte őket. 1790 óta a magyar törvényhozás sorsuk javításával foglalkozik. Ez volt az oka annak, hogy amikor 1867-ben emancipálódtak, számuk félmillióra rúgott. Legnagyobb részük teljesen asszimilálódott a magyarokhoz. Képességeik a kereskedelem és az ipar felé terelik őket. Emancipálásuk óta részt vesznek az ipari vállalkozásokban. Velük született internacionalizmusuk ellenére is kiváló magyar írókat, tudósokat és művészeket adtak nekünk. A magyar nemzeti lélekhez való asszimilációjuk következtében el kell ismerni, hogy faji szempontból a magyar zsidók már nem is zsidók, hanem magyarok.” (1)

Ezek a sorok a magyarok és zsidók együttélésének aranykoráról tanúskodnak, és a magyar zsidóság magyarországi kulturális, gazdasági és politikai életbe való asszimilálódásának és integrálódásának himnuszaként csengenek. Az előítéletektől mentes olvasó azt feltételezhetné, hogy a fenti idézet a XIX. században keletkezett, amikor a zsidók emancipálódása és asszimilálódása (a dualizmus korában) vitathatatlan volt. A magyar zsidóság fejlődéstörténetének ezen rövid összefoglalása valójában közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 végén íródott. Abban az időben, amikor a „fehérterror” alatt Magyarország történetében az addigi legnagyobb antiszemita kilengések következtek be. Szerzője a gróf Teleki Pál irányítása alatt álló Békeelőkészítő Iroda, tehát az a kormányhivatal volt, amelynek a Párizsban kezdődő béketárgyalásokra a magyar álláspontot kellett előkészítenie.

Ezt a körülményt természetesen számításba kell venni az idézett szövegrész értelmezésekor is. Így például Rolf Fischer fiatal német történész a magyarországi antiszemitizmusról írt, nemrég megjelent figyelemre méltó tanulmányában a magyar békeüldözöttség magatartását a következőképpen jellemezte.

„A zsidóság nagy részének a magyarság mellett tett hitvallását a magyar politikusok külföldi tárgyalásaikon, mindenekelőtt pedig a békekonferencián, ahol is az elcsatolt területek és az ott élő lakosság etnikai összetétele volt a téma, érveléseiket alátámasztó elemként használták fel. Ugyanezek a politikusok azonban Magyarországon a disszimiláció vélt szükségességéről beszéltek. A pragmatizmus ezzel alig túlszámnyalható cinizmussal párosult. Ugyanaz a Teleki Pál, aki a parlamentben, a »nem megbízható« számára munkaszólaljak felállítását jelentette be és akinek miniszterelnöksége alatt a »numerus clausus törvényt« elfogadták, anélkül, hogy neki bármiféle kifogása is lett volna ellene, úgy érvelt a párizsi békekonferencián, hogy a magyarországi zsidóság túlnyomó része teljesen asszi-

milálódott a magyar lélekhez és a magyar szellemhez, úgyhogy társadalmi szempontból őket nem zsidóknak, hanem magyaroknak kell tekinteni.” (2)

Visszatekintve és a későbbi magyarországi fejlődés fényében ez az értelmezés meggyőzőnek tűnhet. Antiszemitizmus befelé, zsidóbarát magatartás kifelé, hogy ily módon taktikai előnyökhöz jussanak. Kérdés azonban, hogy korabeli szemszögből nézve hogyan vetődött fel ez a probléma, s hogy milyen konkrét bel- és külpolitikai környezetben született a Békeelőkészítő Iroda idézett állásponjtja?

Kiindulásképpen vessünk egy pillantást a békekonferenciára készített anyagok keltezésére. (3) Az előkészítő munkák után, 1919. december 1-től a magyar békeüldözöttség vezetőjének, Apponyi Albert grófnak az irányításával plenáris és bizottsági üléseken megtárgyalták, valamint politikai szemszögből kiértékeltek és kiválogatták a Békeelőkészítő Iroda által összeállított anyagokat. Ebben a munkában részt vett gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István, gróf Csáky Imre, valamint a békeüldözöttség más tagjai. Az üléseket, különösen azokat, amelyek fontos pénzügy- és népgazdaságpolitikai kérdések szerepeltek, a pénzügyminisztériumban vagy a Magyar Általános Hitelbank tárgyalótermében tartották. Az utóbbiakon az elnök mellett három államtitkár, Walkó Lajos, Kállay Tibor, dr. Bartha Richárd, valamint báró Madarassy-Beck Gyula, Láczy Leó, báró Ullmann Adolf, Ambrózy Gyula, dr. Balkányi Kálmán, Hegedüs Loránt és gróf Csáky Imre vett részt. (4) Ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell arra, hogy a pénzügyminiszter, akinek hivatali helyiségében ezek az ülések zajlottak és aki államtitkára, Walkó Lajos segítségével az üléseket előkészítette, a magyar-zsidó báró Korányi Frigyes volt. (5) Az előkészítésben és a megrendezésben szintén részt vállaló Hitelbank a Rothschild bankcsoport bécsi ágának egyik leányintézete volt és Ullman Adolf irányítása alatt állt, aki éppúgy, mint Madarassy-Beck, Láczy és Balkányi a magyar-zsidó pénzügyi arisztokrácia vezető képviselői közé tartozott. Hegedüs Loránt a Láczy Leó által irányított Kereskedelmi Bank vezetőségi tagja volt.

Azon az 1920. január 21-i összejövetelen, melyen Apponyi beszámolt Horthy főparancsnoknak és Huszár miniszterelnöknek párizsi fellépésének eredményéről, részt vett Ullman Adolf, báró Hatvány Károly, Láczy Leó, Walder Gyula, dr. Chorin Ferenc, Bíró Pál, Bacher Emil, Beck Marcell, valamennyien vezető magyar zsidó bank- és

gazdasági szakemberek. (6) Leszögezhetjük tehát, hogy a béketárgyalások előkészítése és lefolytatása a befolyásos magyar zsidók tudtával és részvételével zajlott le.

Külön vizsgálatot érdemel az, hogy, milyen súllyal szerepelt a „Zsidók” című fejezet a béketárgyalásokon. Apponyi Párizsban főként azzal érvelt, hogy Magyarország a keleti kereszténység helyett a nyugatit vette fel, és évszázadokon keresztül ennek keleti védőbástyájául szolgált. A törökhódolás után vendégszeretően megnyitotta kapuit a nem magyar nemzetiségűek bevándorlása előtt. Mindig liberális és toleráns volt vallási, valamint nemzetiségi téren; és most ezért a liberalizmusért a győztes hatalmak diktátumával büntetik. (7) A magyarság toleranciájának legjobb bizonyítéka a magyar zsidóság, amely Magyarországon megtalálta hazáját. Egyenlőséget és szabad polgári kibontakozási lehetőséget biztosítottak számukra.

Ezen túlmenően a magyar zsidók a párizsi tárgyalásokon más fontos szerepet is játszottak. Maximális célkitűzésként a magyar küldöttség ugyan ragaszkodott a Magyar Királyság integritásához, de minimális célként a megszállt területeken népszavazások megtartására törekedett. Hogy ezeket a szavazásokat megtartsák, találó és világos példákat kellett felsorakoztatni arra vonatkozólag, hogy a nemzeti hovatartozás szempontjából a tervezett területi elcsatolások nagy igazságtalanságot jelentenének.

A békekonferencián tartott második nagy beszédben Apponyi példaként Nagyváradra, 91%-os magyar többségű lakosságával, Szatmárnémetire, 94,9%-os, valamint Marosvásárhelyre, 89%-os magyar lakosságával hivatkozott. (8) Teleki a Magyarországi határaitól készített és szintén a békekonferenciának átadott munkájában Kárpát-Ukrajna igazságtalan elcsatolásának alátámasztására a magyar lakosság többségi szerepét hozta fel Ungvár (80,3%), Munkács (73,5%) és Beregszász (96,2%) városok esetében. (9) Ha azonban az 1910-es népszámlálás eredményei között, amelyek 1919-ig nem változhattak meg alapvetően, megnézzük ezen városokra vonatkozó adatokat, akkor azt látjuk, hogy ezekben a városokban a következő arányban zsidó vallásúaknak vallották magukat:

Munkács	az összlakosság 45%-a
Ungvár	az összlakosság 31%-a
Beregszász	az összlakosság 28%-a
Nagyvárad	az összlakosság 25%-a
Szatmárnémeti	az összlakosság 20%-a
Marosvásárhely	az összlakosság 9%-a (10)

A zsidók összlétszáma a megszállt területeken 460 000-re rúgott. A magyar részről szorgalmazott népszavazás eredménye tehát a stratégiaileg fontos területeken döntő mértékben a zsidó lakosság magatartásától függött volna. Hogy mindezt

BÁRÓ HAZAI SAMU- HONVÉDELMI MINISZTER 1910-TŐL 1917-IG. ENGLERTHEMIL FESTMÉNYE (1913)
(A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

magyar, de zsidó oldalról is egyformán látták, kitűnik a Pesti Izraelita Hitközség akkori elnökének, Léderer Pálnak egyik beszámolójából is, amelyet Somssich József gróf magyar külügyminiszterrel és Teleki gróffal 1919 végén folytatott tárgyalásairól készített. Ez a következőket tartalmazta:

„A tanácskozásból kifolyólag szükségesnek mutatkozott, hogy érintkezésbe lépjünk Teleki gróffal, aki a béke delegáció memoranduma földrajzi, néprajzi stb. részeinek előkészítésével foglalkozott és akinek erre vonatkozó térképei és tanulmányai valóban nagy tudást és szorgalmat igazoltak. Tanácskoztunk Teleki gróffal, kis időre részt vett benne Bethlen István gróf is. Sorba kerültek a térképek és legalaposabb szaktudással egybeállított statisztikai adatok, amelyek oly megcáfolhatatlanul bizonyították igazunkat. Amidőn a tanácskozás folyamán eljutottunk a máramarosi és beregi népszavazáshoz, a leghatározottabban kijelentettem, hogy az itteni zsidók kivétel nélkül magyaroknak fogják magukat vallani.” (11)

Az egyenlőségjelet zsidó és magyar között egyébként ugyanebben az időben vitatták is. Éspedig nem a magyar antiszemita körökben, hanem a román kormány, amely ezt a párizsi békekonferenciának címzett memorandumában nehezményezte is. A magyar küldöttség tiltakozott ez ellen, mert – mint írták – „célzatos és tudománytalan a memorandumnak az az eljárása, hogy a zsidókat levonja a magyarok számából.” (12)

Teleki külügyminiszteri minőségében 1920. május 10-én a béketárgyalásokról készített beszámolójában a nemzetgyűlésben hangsúlyozta, hogy megengedhetetlen összekeverni a felekezeti statisztikát

tikát a nemzetiségekről készült statisztikával. Egyben rámutatott a béketárgyalások előkészítő anyagában szereplő, ezzel kapcsolatos adatok különleges jelentőségére. Ezen anyagok maradandó értékét Teleki miniszterelnökként is megismételte a békeszerződés 1920. november 13-i, a nemzetgyűlésben folytatott ratifikációs vitájában. (13)

Megállapíthatjuk tehát, hogy a „Zsidók” fejezet rövidege ellenére fontos helyet foglalt el a béketárgyalásokat érintő stratégiában. Kormányzati oldalról tudatosan tettek egyenlőségjelet zsidó és magyar közé, amivel a tulajdonképpeni zsidó nemzetiség létezését tagadták. A Békeelőkészítő Iroda által összeállított dokumentumok így módon a napi politikai célkitűzéseken túlmenő jelentőséget nyertek.

De hogy viszonyult a magyarországi zsidóság ebben az időben a magyarsághoz, a magyar szülőföldhöz? Ez kiderül Székely Ferencnek a Pesti Izraelita Hitközség elnöksége nevében, 1919. augusztus 28-án, közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után adott ünnepélyes nyilatkozatából, amelyben többek között ezt mondta:

„A hitközség a maga és az egész magyar zsidóság nevében végtelen örömeinek ad kifejezést afölött, hogy az úgynevezett proletárdiktatúra esztelen és erőszakos kormányzati rendszere, amely minden hitközséget és generációk munkájával és áldozatkészségével fölépített gyönyörű intézményeit végpusztulással fenyegette, saját bűnében összeomlott. A hitközség konstatálni kívánja, hogy a kommunizmus nevű tévtan legelső sorban kereskedőellenes áramlat, senkire sem olyan káros és veszedelmes, mint a főleg kereskedelmi és ipari foglalkozást űző zsidóságra. A hitközség ennél fogva fájdalommal és egyúttal megbotránkozással állapítja meg, hogy a kommunista uralom vezérkarában és táborában nagy számmal voltak zsidó származású emberek, akik majdnem kivétel nélkül már előbb váltak hűtlenné vallásukhoz, mint később hazájukhoz... A hitközség úgy a zsidóvallás szent hagyományaiából, mint saját erkölcsi érzületéből kiindulva kimondja, hogy megtagad minden szolidaritást azokkal, akik akár a bolsevista propagandában, akár annak gonosztetteiben aktív részt vettek s azokat mint a haza és vallás ellenségeit – amennyiben még a zsidó felekezethez tartoznának – annak közösségéből kirekeszti.” (14)

Budapest zsidó polgárságának vezető képviselői, köztük báró Sztérenyi József, dr. Gál Jenő és Sándor Pál, későbbi nemzetgyűlési képviselő 1920. január elején a lipótvárosi Kereskedelmi Csarnokban kinyilvánították azt a felfogásukat, hogy az antiszemitizmus csak egy kis csoport erőszakos politikája, amellyel a keresztény Magyarország nem azonosul. Azonkívül az antant hatalmak felekezeti békére törekednek és a régi magyar államférfiak liberális felfogását támogatják. A zsidók válasza az antiszemita kitörésekre éppen ezért csak „egy erősebb és öntudatosabb hazaszeretet” lehet. (15)

1920. januárjában a Pesti Izraelita Hitközség a következő felhívással fordult valamennyi világnyelven a külföldön élő zsidósághoz:

„Testvéreink!

Jöjjetek segítségünkre a szörnyű veszedelemben, amelyet a békeszerződés számunkra jelent. A magyar-zsidó műveltség legvirulósabb vidékei, a magyar Felföld, zsidóságunk eme kiapadhatatlan újjászü-

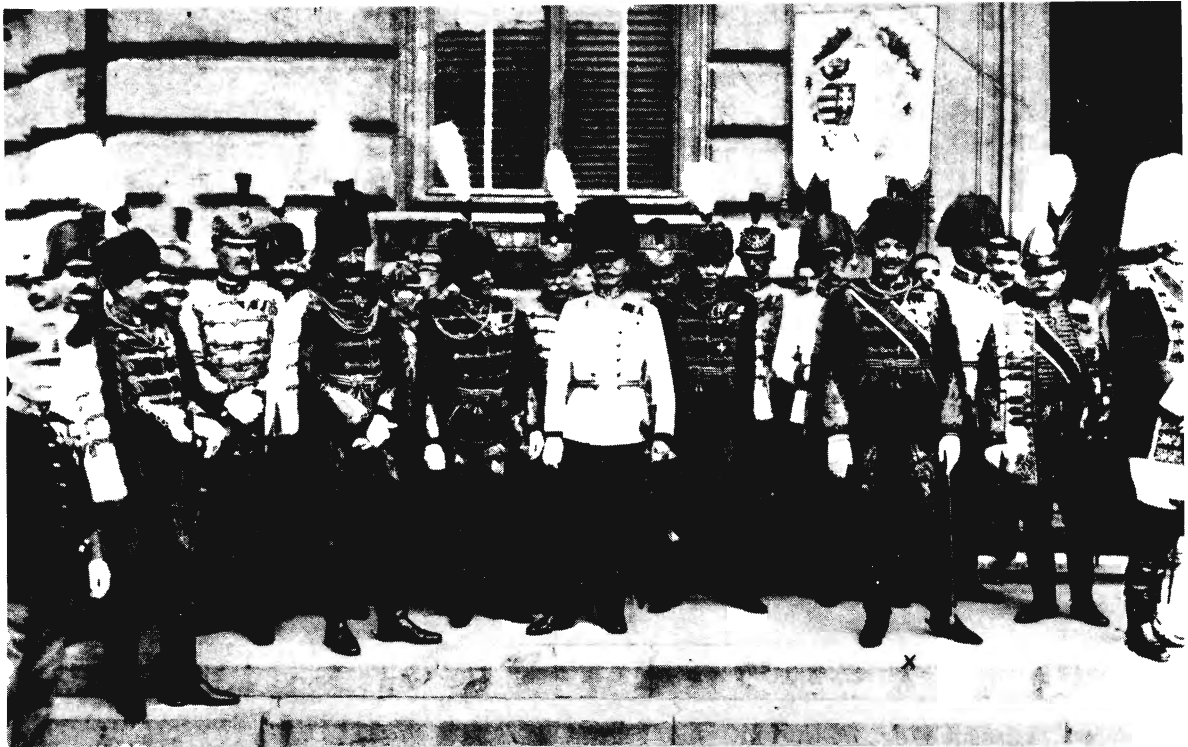
letési medencéje, a Bánság és Erdély, a magyar zsidó ipar eme viruló tájai, idegen kezekre kerülnek, az igazságtalan béke által. Magyarország, a nyugat-európai műveltség és civilizáció eme gyönyörű mentsvára több mint felére redukálva, széjjeltépve, legfontosabb életereitől megfosztva és megcsönkítva került ki a gigászi küzdelemből... Háromszorosán-négyszeresen kell majd minden erejét koncentrálnia, hogy magyar hazája és ősei hite iránti kötelességét teljesíthesse. ... Nem hihetjük, hogy ti, kik a magyar zsidóknak köszönhetek annyit: világhírű zsidó tudóst, most tétlenül nézhetnétek, hogyan száradnak ki a zsidó kultúra, a zsidó tudomány eme kútforrásai... .

Mi magyar zsidók magyarok akarunk maradni és nem hagyjuk el magyar hazánkat legnagyobb nyomorában, részt óhajtunk venni szeretett hazánk újraépítésében teljes erőnkkel... E célra azonban szükségünk van a törhetetlen, sérthetetlen, integer Magyarországra, szabad fejlődési lehetőségekkel. Angol, amerikai, francia, svájci hittestvéreink, támogatások befolyástokkal, kérelmeitekkel a ti kormányaitoknál a magyar béke delegáció kérelmét, mely egyúttal magyar hittestvéreitek kérelme, mely egyúttal tót, bánsági, erdélyi hittestvéreitek kérelme. Világosítsátok fel államférfiaitokat, hogy Magyarország nem érdemli meg azt a bánásmódot, melyet ellenségei neki szánnak, hogy Magyarország népe és vele az elválaszthatatlan alkotórészt képező magyar zsidóság jobb, méltóbb sorsot érdemeljen, mint aminőt a párizsi békekonferencia eddig tervezett részükre... Nem saját személyi érdekünkben (kérünk), hanem hazánk, és vele Magyarország jövő zsidó nemzedéke érdekében! Hallgassátok meg Kérelmünket! Mentsétek Hazánkat! Mentsétek Magyarországot!” (16)

Ezek a megragadó szavak a bevezetőben idézett sorok megfelelői a zsidóság oldaláról. Magyarország iránti szövetségi fogadalomról van itt szó a legnagyobb veszély órájában és az 1848–49-es szabadságharc idején tett magyarországi hűségnyilatkozat szellemében. Ebből a szempontból a neológ és az ortodox közösség csak lényegtelen különbségeket mutatott. Az ortodox országos iroda elnöke, Frankl Adolf már az 1919 februárjában Zürichben megtartott ortodox zsidó világkonferencián hittestvéreihez fordult, és kérte őket, hogy lépjenek fel a magyarországi nagy zsidó hagyományok megőrzése érdekében a magyar integritás helyreállításáért. (17) Maga a Magyarországi Cionista Szervezet is egy 1919. augusztus 22-én keltezett és Friedrich miniszterelnökhöz intézett beadványában felajánlotta kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatait a kormány támogatására. A beadvány profetikus módon leszögezte:

„Ezekben a rettenetes napokban tehát a keresztény magyarság és zsidóság az érdekek egész hálózatával van egymáshoz fűzve. Csak együtt élhetünk, és bármelyikünk halála magával rántja a másikat, s a zsidóság számára megásott sír közös temetője lehet mindkettőnknek. Ezt az ébredő magyarok és társaik talán sohasem fogják megérteni, egy politikai kormány azonban az ellenkezőt nem fogja tudni belátni.” (18)

Noha a zsidók Magyarország iránti hűségnyilatkozatai a magyar békeküldöttség párizsi fellépése szempontjából rendkívül kívánatosak voltak, végeredményben nem tudták a tárgyalások alakulását érdemben befolyásolni, és ezzel ismét stabil érdekazonosságot teremteni magyarság és zsidóság között. Ez tükröződött többek között a tisztí különítmények terrorakcióinak folytatódásában, illetve kiújulásában is, melynek például 1920 febru-

SZENT ISTVÁN-NAPI KÖRMEZENEN RÉSZTVEVŐ TÁBORNOKOK CSOPORTJA (1912)
 BÁRÓ HAZAI SAMU AZ ELSŐ SORBAN. BALRÓL A MÁSODIK
 (A HADTÖRTÉNETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

árjában a szociáldemokrata *Népszava* főszerkesztője, Somogyi Béla is áldozatul esett. Ez a gyilkosság, amely az antant országok sajtójában igen negatív visszhangot váltott ki, Apponyit arra ösztönözte, hogy haladéktalanul felszólítsa a miniszterelnököket: a békeküldöttség munkája érdekében az ilyen törvénytelen akcióknak vessen véget. Ezt a Horthy által 1920. március 15-én miniszterelnökké kinevezett Simonyi-Semadam Sándor március 17-én politikai demonstrációra használta fel. Részen dühödt tiltakozások és közbekiabálások közepette a nemzetgyűlésben teljes terjedelmében felolvasta Apponyi levelét. Személyes álláspontját a következőképpen foglalta össze:

„Kötelességemnek tartottam ezt a levelet felolvasni. A béke delegáció elnöke elhárítja magáról a felelősséget azokért az esetleges sikertelenségekért, amelyek előállhatnak bizonyos törvénytelen jelenségek folytán. Ezeknek a törvénytelen jelenségeknek megszüntetésére a kormány kéretett fel. A lehető legsúlyosabb aggályaink vannak, kötelességem ezt előterjeszteni és arra kérni a t. Nemzetgyűlés minden tagját, mérlegelje ezt a komoly helyzetet. Ez hazafiság kérdése. Tessék elhinni, a zsidógyűlölet, a zsidók elleni antipátia nem ér annyit, mint Magyarország épsége. Méltóztatnék minden hangulatot, minden ellenszenvet ebben a nagy pillanatban feláldozni... s tessék elhinni, mélyen t. Nemzetgyűlés, hogy a nemzeti kurzus nem egy negatívum, az nem a gyűlölet bázisa, az igazi keresztény nemzeti kurzus nem lehet valamely felekezettel gyűlölő kurzus.” (19)

Tükröt tartván saját pártja, a keresztény-nemzeti párt elé, Simonyi-Semadam ezzel hitet tett amellett, hogy a gyűlölettől fűtött antiszemitizmus

összegegyeztetetlen a keresztény-vallásos alapmagatartással. Ugyanakkor nem hagyta figyelmen kívül azt sem, hogy a zsidóság, illetve az antiszemitizmus problémája – a történelem ezen rendkívül súlyos órájában – Magyarország integritásával mint központi kérdéssel is összefügg.

Térjünk még egyszer vissza a békekonferenciához és Magyarország külpolitikai helyzetéhez 1920 tavaszán. A magyar mágnásság egyik kiemelkedő képviselőjének számító gróf Apponyi Albert méltó fellépése ugyan néhány küldöttségben tiszteletet váltott ki, de nem vezetett a békefeltételek megváltozásához. A magyar küldöttség a Párizs melletti Neuillyben teljesen el volt vágva mindenféle információs és kommunikációs lehetőségtől, és a helységet csak rendőri kísérettel hagyhatta el. Ebben Magyarország külpolitikai elszigeteltsége fejeződött ki. A polgári demokratikus Károlyi-kormány antantbarát politikája csődöt mondott. A kommunista Tanácsköztársaság Szovjet-Oroszország segítségével akarta elérni azt, amit a liberális Nyugat megtagadott, s ez ugyan időnyerést eredményezett a győztes hatalmak diktátumának elhalasztása szempontjából, de Magyarország alapvető helyzetén mit sem változtatott. A Horthy köré sereglett tisztek és szabadcsapatszerű katonai egységek bizonyos belpolitikai erőt képviseltek ugyan Magyarországon, sőt fantáziadús katonai- külpolitikai terveket is szöhetek a régi határok visszaállí-

tásáról, de Európa valódi katonai-hatalmi rendszerében jelentéktelenek maradtak, és semmilyen formában nem voltak alkalmasak arra, hogy elhárítsák az országra váró szomorú jövőt.

Éppen ezért bizonyára nem volt véletlen, hogy Magyarországot ebben a létfontosságú kérdésben kifelé nem ezen belpolitikailag számottevő új vezető réteg tagjai képviselték, és az ennek megfelelő irányadó belpolitikát sem ők alakították, hanem újra a régi nemesi felső vezető réteg olyan reprezentánsai, mint Apponyi, Teleki, Bethlen és Csáky. (20) Világos volt az is, hogy ez a csoport – ellentétben a radikalizált középrétegekkel – inkább hajlott a messzemenőleg zsidók által uralt bank- és ipari tőkével való hagyományos együttműködés folytatására, bár az erősen zsidó arculatú Tanácsköztársaság ebben a körben is a bizalmatlanság nyomait hagyta maga után.

De hát mit segíthetett a hajlandóság és a kölcsönös lojalitás kinyilvánítása, ha a történelmi Magyarország fenyegető pusztulását ezek sem tudták elhárítani? Nem volt-e szükségszerű, hogy egy Csonka-Magyarországra redukált hazában a többszázézes menekültáradat szociális gyúnyaggá váljék, amely kudarcra ítélt minden jószándékot, a korábbi állapot folytatására irányult? Éppen ezért nagyon is érthetőnek tűnik Apponyi segélykiáltása Párizsból: vessenek véget a törvénytelen antiszemita hajszásnak, nehogy ezáltal Magyarország politikai-erkölcsi elszigetelődése még tovább fokozódjon.

Ebben a teljesen kilátástalannak tűnő helyzetben 1920 márciusában mégis némi remény csillant meg. Emlékirataiban Apponyi szemléletesen ír erről:

„Nagy meglepetés volt tehát számunkra, amikor egy szép napon két Párizsban élő honfitársunk, dr. Halmos Károly és Semsey Andor – később a magyar diplomáciának tagja –, Henry ezredes vezetésével megjelent tanácskozási szobánkban: egyben közölték velünk, hogy ez a két úr bármikor bejöhet hozzánk. Vajon mi történhetett? A francia Haute Finance köreiben mozgalom indult meg egy Magyarországgal való nagyszabású gazdasági együttműködés megteremtésére. A terv komoly voltát az is bizonyította, hogy ennek az akciónak központjában a Schneider-Creuzot cég állott, amelyet Franciaország befolyásos politikai körei pártfogoltak, s amely még a Quai d'Orsay-n is olyan mértékű támogatásnak örvendett, hogy kedvéért még az internálttábor kapui is megnyíltak. Halmos doktor maga is összeköttetésben állott a jelzett pénzügyi csoportokkal, és biztosra vehető volt, hogy ezek minden befolyásukkal majd arra töreksenek, hogy elérhessék a Magyarországra ráerőszakolt békefeltételek enyhítését.

Ettől a perctől fogva Párizs környékén való tartózkodásunknak jellege teljesen megváltozott. . . második Neuilly-i időzésünk tartamának nagy részét (. . .) ezeknek a tárgyalásoknak nyomában kezelték jobbra, reményteljesebb légkör töltötte be, amelynek az áramlatát úgy szívtuk magunkba, mint fűlledt levegőt, zárt helyiségből hirtelen a szabadba jutott ember a friss levegőt.” (21)

Az Apponyi által említett látogatók egyike, Semsey Andor megerősítette a magyar delegáció részéről tapasztalható nagyfokú megkönnyebbülés benyomását. Feljegyzéseiben ugyanis említi, hogy

Apponyi őket a következő szavakkal fogadta: „Ó minő csoda Isten akaratából!” (22)

De hát ki vagy mi állt e mögött az „Isten akarata” mögött, amely Apponyiban ilyen megkönnyebbülést váltott ki, és a magyar küldöttség helyzetét ily alapvetően javította? A személyi háttérhez a következőket: Dr. Halmos Károly akkor ötvenéves sikeres magyar-zsidó ügyvéd és üzletember volt Kassán, aki a korábbiakban Párizsban nagy pénzügyi akciókat bonyolított le. Elsősorban a Balkánon és Törökországban tervezett építési és különböző beruházási üzletekbe kapcsolódott be. Ennek révén tekintélyes vagyonra tett szert, és Abaúj vármegyében nagybirtokossá lett. A kíséretében lévő Semsey Andor Abaúj vármegyéből származó, 23 éves arisztokrata volt, akinek útlevélben foglalkozásként „magánzó” szerepelt. Ezen beszélgetések alapján 1920-ban ugyan átvették diplomáciai szolgálatba, de jelentős politikai szerepet a továbbiakban sem játszott. (23)

De hogyan jutott Halmos Párizsba, és hogyan tudott ott ilyen befolyásra szert tenni? Mi van az Apponyi által említett mozgalommal, amely a legmagasabb francia pénzügyi körökből indult ki? Ezzel kapcsolatos adatokat a magyar-francia tárgyalásokkal foglalkozó történelmi szakirodalomból tudhatunk meg, noha ebben a figyelem túlnyomóan a tisztán diplomáciatörténeti szempontokra és kevésbé a magyar belpolitikai helyzetre, kivált nem a magyar-zsidó viszonyra irányult. (24).

Ezért a tárgyalásoknak csupán bizonyos részleteit felidézve nézzük meg a problémafelvetésünk szempontjából lényeges tényeket és körülményeket. 1919 decemberében Halmos Teleki tudtával Kassára megy, hogy az ottani francia katonai misszionál az iránt puhatolódzon, lehet-e mozgósítani Magyarországot számára valamiféle francia segítséget. A misszió politikai osztályának vezetője, dr. Eck támogatta az ügyet, és így Halmos cseh útlevéllel felszerelve 1919. december 28-án, tehát még a hivatalos magyar küldöttség elutazása előtt, Párizsba utazott. (25)

Január közepén Halmoshoz csatlakozott a már említett Ullmann Adolf báró, a Rothschild-csoporthoz tartozó legnagyobb és legbefolyásosabb magyar pénzintézet, a Hitelbank vezetője. A francia pénzügyi körökhöz fűződő, háború előtti kapcsolatait felhasználva Ullmann megnyitotta az utat Halmos előtt a befolyásos francia gazdasági vezetőkhez és politikusokhoz. Ezek között a legfontosabbak voltak: Louis Loucheur, az akkori újjáépítési és egykori hadügyminiszter, aki 1916-tól kezdve a francia hadiipari termelést irányította; valamint Armand Saint-Sauveur gróf, a Schneider-Creuzot francia hadiipari konzern-óriás igazgatója. Ullmann és Halmos terve az volt, hogy a francia üzletemberek és politikusok figyelmét Magyarországra irányítva, a francia tőke bevoná-

sával megszerzik Magyarország számára a politikai támogatást is.

Angliától eltérően, amelynek befolyásolásán különösen gróf Bethlen István fáradozott, Franciaországban Halmos és Ullmann kezdeményezéseinek kedveztek az előnyös politikai körülmények. (26) Georges Clemenceau bukása után, 1920. március 20-án Alexandre Millerand lett Franciaország miniszterelnöke. Magyarország megítélésének szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy Millerand leváltotta a Quai d'Orsay, a francia külügyminisztérium befolyásos főtitkárát, Philippe Berthelot-t. Berthelot-t személyes barátság fűzte Benešhez, és kimondottan magyarellenes beállítottságú volt. Halmos tehát tevékenységét Párizsban olyan időpontban kezdte el, amikor ott elkezdődött a francia külpolitika – legalábbis taktikai és személyi szintű – módosulása. Berthelot helyére Maurice Paléologue lépett, aki mint az orosz cári udvar utolsó francia nagykövete Oroszországnak, illetve a vezetése alatt kialakult nagy birodalomnak nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint a háborút követően újonnan létrejött országoknak. A német és szovjetorosz befolyás visszaszorításához mint alapvető célkitűzéshez Millerand és Paléologue is ragaszkodtak. Ám a cél eléréséhez használt módszerekben változtatni akartak. Egy szétdarabolt és „balkanizált” Kelet-Európát tartósan nem tartottak alkalmasnak arra, hogy Németországgal és a növekvő bolsevista veszéllyel szemben hatékony ellensúly legyen. Az volt a tervük, hogy a Habsburg-monarchia romjain francia vezetés alatt szoros gazdasági együttműködést alakítsanak ki az egyes államok között, amelyből azután hosszú távon politikai konföderáció fejlődhetne ki. (27) Ezzel kapcsolatban a Quai d'Orsay-n *A magyar kérdés francia érdek* címmel kidolgozott tanulmány megállapította: „Közép-Európa egyensúlya Magyarországon nyugszik, s ebben az övezetben új élet csak úgy keletkezhet, ha Magyarország egy egészséges gazdasági együttműködési rendszer keretében kulcs helyzetének megfelelő pozíciókhoz jut.” (28)

Az előző kormánnyal ellentétben tehát Millerand és Paléologue ebbe a koncepcióba a győzteseket és legyőzötteket – köztük Magyarországot – egyaránt be akarták vonni. Számoltak azzal, hogy enélkül a vesztes kisállamokat szükségképpen az ismét megerősödő Németország karjaiba hajtánák.

Ez a későbbi fejlemények fényében teljességgel helyesnek bizonyuló külpolitikai felismerés össze-csengett azzal a Kelet-Európában hegemon gazdasági pozíciók megszerzésére irányuló törekvéssel, amellyel a francia gazdaság tulajdonképpen a szovjet-oroszországbeli tőke- és beruházási veszteségeit kívánta pótolni. Francia részről ebben a vonatkozásban a Schneider-Creuzot-konzern mellett

pénzügyi vonalon a Credit Lyonnaise, a Banque de Paris et des Pays Bas, a Banque de l'Union Parisienne, a Banque Jacques Gunzburg és a Société Générale de Rotschild Frères pénzintézeteket említhetjük. (29) A fenti bankok közül kettő zsidó magánbank volt. A Banque de Paris et des Pays Bas a Rotschild testvérek intézete után a leghatalmasabb és legdinamikusabb francia bankintézetnek számított. A bank akkori vezetőjét, Horace Finalyt szoros barátság fűzte Millerand miniszterelnökhöz és a keletközép-, valamint délkelet-európai tőkeberuházási lehetőségek felderítésében közös üzleti érdekek Loucheur miniszterhez. (30) Ebben az összefüggésben nem érdektelen, hogy Horace Finaly 1871-ben Budapesten született, és olyan zsidó gyáros és értelmiségi családból származott, amely 1735 óta Óbudán élt. (31)

Halmos és Ullmann hat hétig tárgyalt saját felelősségére Loucheur miniszterrel és Saint-Sauveurrel, a Schneider-Creuzot igazgatójával. Ezek a tárgyalások arra irányultak, hogy magyar gazdasági engedményekért cserében biztosítsák Franciaország támogatását az előzetes békefeltételek megváltoztatására vonatkozó magyar követelésekhez. Noha a békeküldöttség egyes tagjai, mint például Teleki és Bethlen, tudtak az érintkezésfelvételtől, maga a delegáció hivatalosan csak 1920. március 16-án szerzett tudomást a tárgyalásokról. Teleki előterjesztése nyomán a küldöttség ekkor úgy döntött, hogy támogatja a Halmos-féle akciót. (32) A békeküldöttség előtt ekkorra nyilvánvalóvá vált, hogy addigi próbálkozásai eredménytelenek maradtak, s hogy egyetlen reményük a szövetséges hatalmak egyikének teljes megnyerése. Ezt követően Bethlen és Csáky – ha csak privátemberként is – csatlakozott Halmoshoz, és a továbbiakban közösen folytatták a tárgyalásokat. (33)

A helyzet Apponyi által oly szemléletesen leírt javulása tehát nem a pusztán véletlen műve volt, hanem a Franciaországban bekövetkezett belpolitikai változások és a Halmos névvel fémjelzett magyar-zsidó kezdeményezés szerencsés kombinációjának köszönhető. A Pesti Izraelita Hitközség felhívása értelmében gazdasági és pénzügyi kapcsolatokat és összeköttetéseket mozgósítottak, miközben a hazafiúi gondolkodásmód – legalábbis részben – mindkét részről józan üzleti érdekekkel is párosult.

Miről is volt szó konkrétan ebben az ügyben? Az egyfelől Halmos és Csáky, másfelől Saint-Sauveur és Paléologue által 1920. március 29-én folytatott közös megbeszélésen világossá váltak a tárgyalási pozíciók. Halmos magyar engedményként felajánlotta többek között a magyar vasutak bérbeadását és a dunai hajózást. Saint-Sauveur a maga részéről Budapestet javasolta a Schneider-Creuzot Csehszlovákia, Románia és Lengyelország felé irányuló konzernpolitikájának székhelyéül, miáltal Ma-

gyarország ebben a térségben a francia politika sarkkövévé válhatott volna. Paléologue azt hangsúlyozta, hogy a francia politikai támogatás attól függ, sikerül-e Magyarországon francia befolyásoltaságú gazdasági szférát kialakítani. A politikai jóakaratot az mutatná, hogy ő – Paléologue – ezeket a megbeszéléseket miniszterelnöke beleegyezésével folytatja. (34)

A tárgyalás alapján Csáky arra a következtetésre jutott, hogy a franciák Halmos javaslatainak elfogadására mutatott hajlandósága mögött alaposan átgondolt politikai-gazdasági terv állhat, mely Magyarország számára lehetővé tenné, hogy elkerülje a fenyegető szétdarabolást és a politikai-gazdasági szolgátságot. 1920. március 30-án Apponyi Telekivel, Bethlennel és Csákyval együtt visszatért Budapestre. Teleki, aki eddig a Halmos-féle tárgyalásokat folyamatosan követte, április 19-én megkapta kinevezését a Simonyi-Semadam kormány külügyminiszterévé. Ennek következtében a tárgyalásokat Franciaországgal most már hivatalosan folytatták, persze Halmos magánemberként továbbra is tevőlegesen részt vett rajtuk. (35)

A magyar külügyminisztérium által kidolgozott és „szigorúan titkos”-nak minősített, 1920. április 23-án kelt „Irányelvek”-ben a következő áll: „Ha a francia orientációból reánk háramló veszélyeket és hátrányokat konkrét értelemben vizsgáljuk, úgy nem szabad elfelednünk, hogy ezen politika által ellentétbe kerülünk Németországgal és Olaszországgal, márpedig a nemzeti politikánk végcélját képező territoriális integritásunk visszaszerzése minden valószínűség szerint Jugoszláviával szemben csak olasz, Csehszlovákiával szemben német segítséggel lesz elérhető. (...) Mindezen aggályok dacára a Franciaországgal való tárgyalásokat a Dr. Halmos Károly által kezdeményezett alapon felveendőknél kell tartanunk. Franciaország ma – ha ez talán nem is felel meg a francia nemzet benső erejének – a békeszerződés által létesített politikai situáció folytán a kontinens legerősebb hatalma! Ha egy ilyen erős politikai tényező hajlandóságot mutat, hogy szerencsétlen hazánk súlyos helyzetén lényegesen javítson, úgy egy ilyen alkalom elmulasztása későbbi veszélyek miatt nem volna indokolt.” (36)

Halmos kezdeményezése nyomán ezzel egy olyan külpolitikai orientáció emelkedett a kormányzati politika rangjára, amely tudatosan eltért az integrális revízió koncepciójától és ezzel a későbbi két háború közötti időszak külpolitikai doktrínájától is.

Teleki külügyminiszteri bemutatkozó beszédében vázolta külpolitikájának alapvonalait, de közvetlenül nem beszélt a legnagyobb titoktartás mellett Franciaországgal folytatott tárgyalásokról. Meggyőződése szerint a győztes hatalmak levétköznék az addigi háborús pszichózist, és ismét

visszatérnének Európában az egyensúlyi gondolkodáshoz. Ha Magyarország továbbhalad a konszolidáció útján, barátokra talál külföldön; ha nem is önzetlenekre, hanem önzőkre, de mégis barátokra.

„Nekünk arra kell tekintettel lennünk – mondotta –, hogy találjuk meg azt a megértést, amely nekünk lehetővé teszi, hogy beilleszkedjünk Európának jövő állapotába. Ennek a megértésnek a tekintetében több csoportra lehetne osztani Európa államait. Ami a nagyhatalmakat illeti, mint békedelegátusnak már az volt a tapasztalatom, hogy megértéssel találkozunk. Megértéssel annyiban, amennyiben azt láttam, hogy a mi helyzetünket átértik, kezdik átérteni azt, hogy Kelet-Európának kérdéseit, Kelet-Európának a jövőjét a magyarság nélkül megoldani nem lehet. Kelet-Európának ismét tényezőjévé váltunk – én azt hiszem –, mindinkább erősödő tényezőjévé, amelynek ereje – és erre később még rá fogok térni – csakis magunktól függ.” (37)

Programszerű fejtegetéseinek végén Teleki kijelentette:

„Én nem akarok több reményt nyújtani erről a helyről, mint amennyire tényleg ok van, csak annak a reményét, hogy belátás van ügyünk iránt, hogy belátás van arra nézve, hogy Magyarországgal a jövőben számolni fog kelleni, hogy amiket egyrészt a magyar békedelegáció végzett künn, amit másrészt idebenn végeztünk a konszolidáció terén, annak a hatása kifelé megvan, és azt a reményt, hogy ha ezen az úton kitartunk, ha igazunkról magunk nem teszünk le, és ha erkölcsi erőnket konzerválni tudjuk és egységünket fenn tudjuk tartani, akkor igenis lépésről lépésre és talán gyorsabb tempóban el fogunk érni – természetesen mindig olyan idővel mérve, aminő idővel a világháború következményeit mérnünk kell – egy jobb idő felé, el fogunk érni egy olyan Magyarország felé, amely ismét erős lesz és ismét... (Gaál Gaszton: A régi lesz!)... erős Magyarország lesz és olyan Magyarország, amely Európa Keletén az öt megillető helyet elfoglalja.” (38)

Az ígéretesen kezdődött tárgyalásokra gondolva tehát Teleki optimizmustól átszőtt beszédet tartott, amely Magyarországot az Európában meghatározó szerepet játszó hatalmakkal és célkitűzésekkel összhangban levőnek láttatta.

Hasonló módon nyilatkozott Magyarország jövő külpolitikájáról a Monarchia utolsó külügyminisztere és az 1919 utáni Magyarország legitímista köreinek egyik vezéralakja, gróf Andrássy Gyula is a Széchenyi Szövetségben 1920. április 14-én tartott előadásában.

Franciaország mint a nyugat-európai liberalizmus vezető hatalma felé való fordulás kiteljesedésekképpen Halmos Horthy megbízásából 1920. április 23-án az alapálláspontokat rögzítő levelet küldött a Quai d'Orsay főtítkárához. Ebben jelezte, hogy a francia tőkés csoport rövid időn belül megkapja a magyar államvasutak bérbeadásának feltételeit. Rámutatott azonban arra is, hogy a végleges bérbeadás csak Magyarország politikai követeléseinek egyidejű teljesítésével történhet meg. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a Magyarország és szomszédai közötti tárgyalások kezdeményezésének különös jelentősége lenne. Halmos kijelentette: „Teljesen megbízunk Franciaországban és meg vagyunk győződve arról, hogy még akkor is, ha egyik vagy másik szomszédunkkal folytatott tárgyalásokon nem kapunk teljes

elégtételt, Franciaország fog tudni segíteni nekünk a jövőben, miután bizonyosságot szerzett arról, hogy bátor és hű szövetségeseket talált.” (39) Halmos Paléologue-hoz címzett leveléhez csatoltak egy memorandumot is. Ebben azt követelték, hogy a tisztán magyarlakta határmenti területek tartozzanak továbbra is Magyarországhoz, és hogy a többségében magyarok, székelyek és szászok lakta erdélyi területek kapjanak regionális autonómiát Románián belül.

Ugyanezen a napon, 1920. április 23-án Halmos és Ullmann ismét találkozott a Schneider-Creuzot konzern képviselőivel. A franciák érdeklődést mutattak a Villamos Tröszt, a Ganz Villamossági Rt., a Ganz és Társa Danubius Gép-, Vagon és Hajógyár Rt., valamint a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. iránt. Ennek a találkozásnak a végén Ullmann javasolta a francia tőke részvételét a Hitelbankban, amely 250 magyar iparvállalatot ellenőrzött. (40)

Vonjuk meg az eddig elmondottak mérlegét: az ellenforradalmi Magyarország megbélyegezte a Károlyi-kormány antantbarát politikáját, hazárulásnak nevezte ezt, és a szegedi programban kimondottan nacionalista irányvonalat szabott meg. Ez az irányvonal azonban semmiféle megoldással nem kecsegtetett abban a létfontosságú kérdésben, hogy hogyan lehetne megakadályozni területének nemzetközileg szankcionált szétdarabolását. Több tapogatózó, nemhivatalos külpolitikai tárgyalás során egy magyar-zsidó üzletember, dr. Halmos Károly befolyásos magyar bankkörökben is támogatott kezdeményezése arra irányult, hogy felkeltse francia pénzügyi körök érdeklődését Magyarország iránt, és ezzel együtt Franciaország politikai támogatását is megszerezze. Ez a magyar külpolitika mértékadó képviselőivel is egyeztetett kezdeményezés francia gazdasági és kormánykörökben visszhangra talált. A győztes nagyhatalmak közül Franciaország volt az egyetlen, amely – ha nyilvánvalóan üzleti és gazdasági érdekekből is – hajlandónak látszott Magyarországhoz partnerként közeledni, és ezt hosszú távú külpolitikájába fontos pilléreként beépíteni. Francia részről még mindig rövid távú célként szerepelt azonban a status quo biztosítása és az ezt rögzítő békeszerződés létrehozása. A francia támogatás reményében Teleki, Bethlen és Csáky meggyőzték az eredetileg Anglia felé hajló Horthyt a „francia orientáció” helyességéről, és így Magyarország hajlandó volt a franciák potenciális szövetségeseként fellépni. Ezzel olyan játék kezdődött, amelyben nagyon nagy tétrel volt szó. Franciaország számára Magyarország egy partner volt a sok közül, ráadásul az idő sem sürgette, Magyarország számára viszont az időtényezőnek a békeszerződés aláírásáig alapvető jelentősége volt, és esetében minden tárgyalópartnerének becsületességétől és nyíltságától függött.

A magyar politikai vezetés hajlandó volt ezt a támogatást gazdasági kedvezményekkel megelőlegezni. 1920. május 29-én Simonyi-Semadam miniszterelnök, Teleki külügyminiszter, Korányi pénzügyminiszter és Emich kereskedelmi miniszter aláírták a francia Schneider-Creuzot, Banque de Paris et des Pays Bas, Banque de l'Union Parisienne, Jacques Gunzburg és Társa cég- és bankcsoport részére szóló, egyelőre féléves opciót. Ebben a magyar kormány a privat tőkecsoporttal szemben kinyilvánította hajlandóságát, hogy kilencvenéves időtartamra az egész magyar vasutat bérbe adja.

Ez 7098 km-nyi vasúthálózatot, 1528 mozdonyt, 2715 személyszállító kocsit, valamint 47 596 tehervagont jelentett. (41) Emellett a francia bankcsoport kapott volna ajánlatot egy kereskedelmi kikötő megépítésére is Budapesten, a Duna-Tisza-csatorna megépítésére, a Duna szabályozására és mindenekelőtt a Hitelbankban való domináns befolyást biztosító részesedésre.

De mit kínált a francia oldal ellenszolgáltatás-ként? 1920. május 4-én Csáky, Bethlen és Halmos ismét találkozott Paléologue-gal. Csáky részletesen beszámolt Telekinek erről a tárgyalásról, amelyen közvetlenül szóba került Franciaország politikai támogatása Magyarország részére:

DR. FILLENZ KÁROLY
1886 DUNAHARASZTI-1944 DACHAU

„Paléologue szerint a francia–magyar közeledést hosszú távú ügynek kell tekinteni, amely azonban előbb vagy utóbb a Magyarországot által remélt eredményekhez fog vezetni. Ismételten hangsúlyozta, hogy Franciaország szilárdan eldöntötte: kelet-európai politikáját Magyarországra alapozza. Bizalmasan közölte velünk, hogy sokáig ingadoztak Ausztria és Magyarország között, de alapos megfontolás után Magyarország javára döntöttek, mégpedig a magyar nemzet némely kiváló tulajdonsága okán. Franciaország a tartós és szilárd béke biztosítását óhajtja Kelet-Európában. Következésképpen a jelenlegi tárgyalásokat nem úgy kell tekinteni, mint egy adott helyzet kihasználását, hanem mint amelyek a mindkét fél számára előnyös tartós politikai és gazdasági feltételek létrehozására irányulnak. Ezért Franciaország nem győztesként szándékozik közeledni a legyőzött Magyarországhoz, hanem a teljes egyenlőség alapján kíván tárgyalni. Abból a tényből, hogy kelet-európai politikáját Magyarországra kívánja alapozni, természetesen következik, hogy Franciaország úgy gazdaságilag mint politikailag egy erős Magyarországot szeretne látni és Franciaország érdekében fog állni, hogy támogassa Magyarországot minden módon, ami csak hatalmában áll, hogy elérje ezt a pozíciót.” (42)

E pontatlan, de nagyon ígéretes francia szándéknyilatkozat hatására a magyar kormánykörökben nyilvánvalóan növekedett a hajlandóság a békeszerződés aláírására. Az a szubjektív remény, hogy a Franciaországgal létrehozandó megegyezés révén az ország helyzete javítható lesz, Francis Deak szerint, akinek alkalma volt ezzel kapcsolatban Apponyit, Telekit és Csákyt is megkérdezni, döntő mértékben járult hozzá Magyarország azon elhatározásához, hogy a szerződést végül aláírja. (43)

Az akkori kemény valóság azonban az volt, hogy egy nappal Csáky, Bethlen és Halmos Paléologue-gal folytatott tárgyalása után a békekonferencián részt vevő magyar békeküldöttség elé tették a változatlan békefeltételeket, azzal a felszólítással, hogy írja azt alá. Az egyetlen változtatás csupán a francia miniszterelnök által jegyzett ügynevezett „lettre d’envoi” volt. A magyar követeléseket az ország integritásának legalább részbeni megőrzésére egyértelműen elutasították, ugyanakkor biztosították Magyarországnak azt a lehetőséget, hogy később bizonyos feltételek mellett a Népszövetséghez fordulhasson egyes igazságtalanságok orvoslása céljából. (44) Eza kísérlőlevel, amely a legújabb kutatási eredmények szerint olasz-angol kezdeményezésre és nem Franciaország követelésére született, csak egy szalmaszál volt, amelybe a fuldokló Magyarország reménytelenül kapaszkodhatott. (45) A francia–magyar gazdasági tárgyalások ennek ellenére tovább folytak, és pedig azzal a céllal, hogy gazdasági engedményekért cserébe Franciaországnál politikai engedményeket érjenek el. Ennek eredménye az opciós levél már említett aláírása volt a magyar vasutak bérbeadásáról.

Az idő azonban elszállt anélkül, hogy Magyarországnak gyakorlati ellenszolgáltatásokat hozott volna. 1920. június 4-én Magyarországnak Trianonban alá kellett írnia a szerződést. Abban, hogy a magyar–francia tárgyalások ezután sem szakadtak meg teljesen, a nyári orosz–lengyel háború ját-

szott fontos szerepet. A szovjetek előnyomulása felvillantotta annak lehetőségét, hogy Magyarország nemzetközi jelentőségét a bolsevizmus elleni harcban bizonyítsa és ennek fejében legalább fegyverkezési engedményeket kapjon, illetve francia fegyverszállítmányokhoz jusson. De ezek a remények is szertefoszlottak, amikor a szovjet csapatok 1920. augusztus 14-én Varsó előtt megsemmisítő vereséget szenvedtek. Nyugati szempontból ezáltal Magyarország bármiféle katonai felértékelése feleslegessé vált. Ugyanezen a napon, 1920. augusztus 14-én írta alá Belgrádban Jugoszlávia és Csehszlovákia az egyértelműen Magyarország ellen irányuló szövetségi szerződését. Ez volt a kisantant csírája, ami a dunai konföderációra vonatkozó minden tervet semmissé tett, és megerősítette Magyarország külpolitikai elszigetelődését a térségben. (46)

De hogyan értékelte a magyar politikai vezetés az elmúlt hetek eseményeit és a jövő kilátásait? Világosan kiderül ez Teleki kormánynyilatkozatából, amelyet 1920. július 22-én adott miniszterelnökké történt kinevezése alkalmából. Ez a beszéd a két világháború között, valamint a második világháborúban követett magyar politika fontos szempontjait rögzítette. Teleki külpolitikai fejtegetéseiben immár szó sem esett arról, hogy Magyarország Európába illeszkedjék:

„Nem az európai jóakarat megszerzése lesz a fő célunk – mondotta –, hanem a nemzet fennmaradása és a nemzet felvirágzásának biztosítása. (Általános helyeslés) Nem Európa jóakarata megszerzését fogjuk ebben egyedüli célul és direktívaül tekinteni, mert ez a jóakarat meg fog jönni, mihelyt azt látják, hogy itt erély és akarat van. Ennek az erélynek és akaratnak irányítója csak a nemzet fennmaradásának, fenntartásának és intézményei fenntartásának a biztosítása lehet. Ezt az irányt kívánják követni, ez lesz a direktívája azoknak az intézkedéseknek, amelyeket haladéktalanul meg akarunk kezdeni. (Helyeslés) Mert Európa nincs tisztában a mi helyzetünkkel.” (47)

Ő, Teleki be fogja bizonyítani, hogy hazugság azt állítani, hogy Magyarországon nem a törvények uralkodnak, és hogy a külföld a „fehér terroret” teljesen tévesen ítéli meg. Az egyik képviselő idevonatkozó közbekiáltása (Budaváry László: „A nemzetközi zsidó söpredék bűne volt! Ma is azok dolgoznak a nemzet ellen!”) (48) kommentár nélkül maradt. Belpolitikailag – folytatta beszédét Teleki – a rendkívüli körülmények rendkívüli intézkedéseket tesznek szükségessé:

„Egyik ilyen intézkedés az lesz, hogy a sorozásnál megbízhatatlannak minősített elemek katonai szolgálatát szabályozzuk. (Általános helyeslés.) A megbízhatatlanság nem lehet felmentési ok. (Általános élénk helyeslés és taps.) Ezzel a kérdéssel a munkanélküliség kérdését is szabályozni fogjuk ezen megbízhatatlan elemeknek a katonai szolgálatát esetleg oly módon, hogy mint munkaszászolaljak szerveztessenek.” (49)

Azaz: a keresztény társadalom intézményes megvédését politikai programmá emelve a büntető-, kereskedelmi és hiteljog területén, valamint a felsőoktatási intézményekbe való bejutást illetően diszkriminatív törvényeket jelentett be. (50)

Ugyanakkor az internacionalizmus minden formájának is hadat üzent:

„Meg kell értenünk, de meg kell értenie mindenkinek, hogy Magyarországon az internacionalizmus bűn s ha valaki az ország jelen helyzetében internacionálisnak vallja magát, azzal szemben az ország saját létfenntartásának érdekében úgy is kell eljárni, mint bűnösrel szemben. (Általános élénk helyeslés és taps.) Meskó Zoltán: Andrassy Gyula mit szól hozzá? (Egy hang balfelől: Milcsevics mit szól hozzá? Felkiáltások a baloldalon: Hát a demokraták!)” (51)

Az utolsó közbekiáltásból világossá válik, milyen nagymértékű volt az irányváltás. Ha összehasonlítjuk ezt a beszédet Teleki alig három hónappal korábban tartott külügyminiszteri bemutatóközlő beszédével, a különbségek nem kerülhetik el a figyelmünket: Magyarország most nem barátokat keres, és nem is óhajt megértést Európában. Egyetlen szó sem emlékeztet Andrassy felfogására Magyarország jövődől kül- és belpolitikájáról. Ehelyett Teleki és vele együtt a magyar nemzet nagy része befelől fordul, hogy minden idegentől és nem nemzetitől elhatárolja és megvédje magát.

A ratifikációs vitában Teleki a békeszerződést a tisztesség és az igazságosság megcsúfolásának nevezte. Párizsban igazságosságot ugyan nem, de nemes bánásmódot várt. Külügyminiszterként vállalnia kellett a szerződés aláírását:

„Végig kell, hogy üritsem ezt a keserű poharat és én magam, aki minden munkában, de minden hibában is, amely talán ez alatt az idő alatt történt és minden másban, ami ezalatt történt, első és legfőbb felelősnek tekintem magamat, kénytelen vagyok ezt a törvényjavaslatot elfogadásra ajánlani.” (52)

A ratifikációs vitában Teleki egyetlen védelemző vagy bíráló szóval sem tért ki a magyar-francia tárgyalásokra, amelyet kezdetüktől fogva végigkísért és a befejező szakaszban aktívan vezetett. Trianon sötét árnyékában túlságosan időszerrütlennek tűnt a messzemenő gazdasági engedményekre való akkori hajlandóság. Ezzel kapcsolatban már közvetlenül a békeszerződés aláírása előtti időszakban is lehetett hallani kritikát Magyarországon. Sándor Pál képviselő például 1920. június 2-án a nemzetgyűlésben megkérdezte: igaz-e, hogy a kormány a magyar vasutak külföldi konzorciumnak való bérbeadásáról folytat tárgyalásokat?

„Nem tudom – mondtam –, hogy milyen irányban folytak ezek, és nem tudom, hogy milyen pontra érkeztek. Ha azonban úgy kezdjük meg közgazdasági politikánkat, hogy a Magyar Államvasutakat idegen kézre adjuk: ha egy minisztérium meg fogja kísérelni azt, hogy azt az államvasutat, amelyet drága pénzen, óriási erővel Baross Gábor szervezett és szerzett meg Magyarországnak, idegen kézre adja: akkor maga a Nemzetgyűlés sem érdemli meg, ha ezt túri, hogy ezen a helyen maradjon, mert a Magyar Államvasutak egyik élettere ennek az országnak, és ha ehhez a Magyar Államvasúthoz hozzányúlnak, akkor teljesen szabadjára eresztik a külföldet a mi közgazdasági érdekeink tekintetében. Szabadjára eresztjük abban az értelemben, hogy ő szabhatja meg, hogy nekünk van-e kivitelünk vagy nincs, és lehet-e bevitelünk vagy sem. Ez olyan szomorú perspektíva, hogy ha igaz, akkor kétségbe kell vonnom minisztériumunknak – amelynek sajnós, egyik tagját sem láthatom itt –, a gazdasági érzékét”. (53)

A nemzeti értékek kiárusításával kapcsolatos szemrehányást külföldről megerősítette Jászi Osz-

kár is, aki az egykori Károlyi-kormányban a nemzetiségi ügyek minisztere volt. Jászi ezt a politikát alapjaiban támadta:

„Az említett külpolitikai lehetőségek között Horthy-Magyarország a francia út legszélsőségesebb alkalmazását jelenti, mely itt természetesen nem folyhatik le nyugati formák között, hanem csak betyáros durvasággal és balkáni tudatlansággal. A francia zsidó finánckapitalizmusnak – elsősorban a Rothschild csoportnak – ma a „keresztény” Magyarország a dédelgetett kedvence, mivel az egyrészt számára kitűnő vadászterületet jelent, másrészt Horthyék az ő legmegbízhatóbb s legigénytelenebb zsoldosai lehetnének.” (54)

Ugyanebbe az irányba mutat az egykori Károlyi-kormány pénzügyminiszterének, Szende Pálnak 1920 októberében szintén külföldön megjelent cikke:

„A magyar Hitelbank a francia Rotschild-csoport segítségével jelentős mértékben növelte alaptőkéjét. A keresztény magyar kormány képviselőiként Ullmann báró, a zsidó vezérigazgató és egy Halmos nevű, szintén zsidó üzletember, tárgyalásokat folytattak a magyar vasutak és bányák bérbeadásáról. A szerződés megkötésével a teljes magyar gazdasági élet és 150 000 keresztény munkavállaló és munkásember lett kiszolgáltatva a Rothschild-csoport kénye-kedvének.” (55)

Problémafelvetésünk szempontjából nem látszik központi jelentőségűnek e támadások igazságtartalma. A megjelentetett iratanyagból és a témával foglalkozó és hozzáférhető szakirodalomból nem tűnik ki a Rothschild-csoport Jászi és Szende által állított vezető szerepe.

KUN BENŐ FÓHADNAGY (1916)

HAJNAL (FISCHBEIN) IZIDOR
1877 CSÚZ–1944 DACHAU

Sokkal inkább az egyértelműen nem zsidó, hanem protestáns Schneider–Creuzot-konzern töltött be, legalábbis francia oldalon, vezető szerepet. A fenti támadások magyarrésztről való fogadtatása szempontjából ennek ellenére irányadó lehetett az a tény, hogy Sándor Pál és Szende Pál a magyar zsidó polgárság bizonyos részének vezető képviselői voltak és így „insider”-nek számítottak. Ha ők ilyen állításukat fogalmaztak meg, akkor állításaiknak valószínűleg nagy hitelük volt a nemzeti-magyar oldal amúgy is zsidóellenes beállítottságú képviselőinél, és megfelelő sztereotíp negatív reakciókat váltottak ki a nemzetközi zsidó tőke valóságos vagy vélt hatalma ellen. Ugyanakkor azok a magyar politikusok, akik belemertek a Halmos-féle kezdeményezésbe és a magyar–francia tárgyalásokba, nyilvánvalóan kénytelenek voltak ezt nemcsak elhallgatni, hanem a keresztény-nemzeti vonalat nagy hangerővel képviselni, hogy elhárítsák magukról a nemzetietlen cselekvésmód vagy cselekvési készség gyanúját.

Fejtegetéseink kiindulópontjához visszatérve meg kell állapítanunk, hogy a helyzet az 1919/1920-as év fordulójához viszonyítva alapvetően megváltozott. Az év elején a vezető magyar külpolitikusok és a zsidó közösség, valamint a zsidó nagypolgárság mértékadó képviselői egyetértettek abban, hogy az ország integritását a lehetőségekhez mérten meg kell őrizni. Bízva az erős magyar és francia tőkés és pénzügyi körök eredményes együttműködésében, a magyar politikai vezetés elfogadta a „francia orientációt”, és hajlandónak mutatkozott megnyitni az országot a francia politikai és gazdasági befolyás előtt. Ennek feltétele természetesen az volt, hogy Franciaország a maga részéről legalábbis részben belemenjen a magyar

politikai-területi követelésekbe. Mint a tárgyalások menetéből kitűnt, Magyarország nem ragaszkodott maximális követeléseikhez, megelégedett volna eléggé marginális határkorrekciókkal vagy katonai engedményekkel is, hogy legalább a látszatot megőrizhesse. Ha sikerült volna, a nagyszabású francia tervezetnek megfelelően, a Duna-régió gazdasági és ezzel együtt politikai feldarabolódását megakadályozni, akkor Délkelet-Európa és ezen belül Magyarország, de mindenekelőtt a magyar zsidóság fejlődése szerencsésebben alakulhatott volna, mint az később ténylegesen bekövetkezett.

Ezek voltak a tárgyalások nagy lehetőségei és helyes kiindulópontjai, amelyeket érdemes marandóan emlékeztetben tartani. A veszélyek abban rejlettek, hogy a tárgyalások legalábbis magyar részről – nagy reményeket ébresztettek, amelyek azután a meghíúsulás esetén szükségszerűen az ellenkező végletbe kellett, hogy forduljanak. Franciaország esetében diplomáciai játékról volt szó, okos és helyes gazdasági és politikai sakkhúzásokkal. Magyarország és a magyar zsidóság szempontjából azonban ugyanez létkérdésként vetődött fel. A szükségből adódóan a magyar politikai vezetés a Tanácsköztársaság bukása után is kész volt a hagyományos magyar–zsidó együttműködés folytatására, s ezért folytatta az ország sorsa szempontjából máig mérvadó tárgyalásokat. Az addigi német–közép-európai orientációval ellentétben kül- és belpolitikailag egyaránt hajlandóságot mutatott a Franciaországhoz mint vezető nyugat-európai liberális hatalomhoz való kötődésre. Ez a nyitottság és készség azonban nemcsak hogy semmilyen pozitív eredménnyel nem járt, hanem a trianoni diktátum mintegy önkéntes aláírásához

HAJNAL (FISCHBEIN) IZIDOR

és a cseh–jugoszláv szövetség, mint a Magyarország ellen irányuló Kisantant csírájának létrejöttéhez vezetett.

Ily módon a magyar politikusok a szemrehányással találták szembe magukat, hogy a nemzeti érdekeket aláérték a nemzetközi tőkének. Tehát kétszeresen csalódottnak érezhették magukat: Franciaországgal szemben felmerülhetett annak a gyanúja, hogy a tárgyalások csupán arra szolgáltak, hogy Magyarországot nagy nemzetközi feltűnés és erős nemzeti ellenállás nélkül a szerződés aláírására rávegyék. (56) Mivel a tárgyalások kezdeményezése lényegében magyar–zsidó üzleti és pénzügyi körökből indult ki, életre kapott az a feltételezés, hogy a kapcsolat spiritus rectorai inkább gazdasági érdekeiket tartották szem előtt, s nem a nemzetközi ügyet képviselték.

A Trianon utáni gazdasági-politikai válsághoz szellemi válság is társult, amelyet Kosáry Domokos találóan így jellemzett: „Sokan elfordultak a régi eszménytől, az európai nyugattól, mely – úgy érezték – méltatlanul bánt azzal a nemzettel, mely annyiszor és annyi áldozattal tett bizonyoságot európai hűségéről. Igen nagy volt a kiábrándulás a demokrácia eszméiből, amelyek nevében, pusztán ürügyként, Magyarországot feldarabolták és a magyar népnek közel egyharmadát idegen uralomnak vetették alá.” (57)

Teleki Pál, akire külügyminiszterként és miniszterelnökként a szerződés aláírásáért kettős felelősség hárult, különösen mélyen élhette meg mindezt. Hogy a további gúnyt és szemrehányást fáradozásainak meghiúsulása miatt elkerülje, ellenreakcióra szánta el magát. Francia orientáció helyett minden idegen, nem-magyar elutasítása vált dominánssá gondolkodásában és e politikájában. A magyar zsidóság ezt követően szemében is két részre oszlott: egy kicsi és jó, valamint egy nagy, idegen, nem asszimilálható csoportra, mely utóbbi – úgy mond – a nemzet érdekei ellen fordult. (58) A továbbiakban nem az integrálódás, hanem a zsidó polgártársaktól való belső elhatárolódás vált társadalmi és politikai céljá. Ez nyílt kormányzati antiszemitizmus formájában is jelentkezett. A liberalizmust betegségnak nyilvánították, és mint a magyarságtól lényegileg idegent jellemezték.

Vizsgálódásainak lényeges eredményeként meg kell azonban állapítanunk, hogy a Tanácsköztársaság utáni „fehérterror” a numerus clausus-törvény 1920. szeptemberi elfogadásáig a zsidók törvényesen garantált egyenlőségének a felmondásához nem egyenesirányú s nem szükségszerű fejlődés vezetett. Bele ékelődött a nyitottság, az együttműködésre törekvés és az egymáshoz való kölcsönös közeledés periódusa. A „Zsidók” című bevezető idézetben található ígéretes kijelentések csak epizódok maradtak ugyan, de az akkori időre nézve mégis vitathatatlan realitások voltak.

Az itt tárgyalt közös magyar–zsidó fáradozások nem is a belső ellentéteken buktak meg, hanem – mint a magyar történelemben már oly gyakran – a külső és mindent meghatározó érdekkonstellációkon, a Franciaország és Anglia közötti gazdaságpolitikai ellentéteken, Franciaország viszonylagos tökeszegénységén és mindennekelőtt tehetetlenségén, amely megakadályozta abban, hogy a helyes felismeréseit saját kis szövetségeseivel szemben is érvényre juttassa. Ám a történész feladata nemcsak az, hogy ami a történelemben bekövetkezett és megvalósult, azt mint történelmileg egyedül lehetségest igazolja. Hanem az is, hogy az alternatív kezdeményezéseket és próbálkozásokat megőrizze a kollektív emlékezet számára, és a döntéshozatalok kálváriáit feljegyezze.

JEGYZETEK

1. A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S-ben, január–március havában, I–II. kötet. Kiadja a M. Kir. Külügyminisztérium (Budapest) 1920–1921, 359. old. (a továbbiakban: A magyar béketárgyalások)
2. Fischer Rolf: Entwicklungstufen des Antisemitismus in Ungarn 1937–1939. Die Zerstörung der magyarisch-jüdischen Symbiose (Az antiszemitizmus fejlődési szakaszai Magyarországon 1937 és 1939 között. A magyar–zsidó szimbiozis szétrombolása), München 1938, 169. old.
3. Az anyagok keletkezési történetével kapcsolatban lásd: A magyar béketárgyalások, I, XIV. old.
4. A magyar béketárgyalások, I, XVI. old.
5. Báró Korányi Frigyes hivatali pályája 1890-ben a Hitelbankban kezdődött és 1908 óta a Pénzügyminisztérium hitelügyekkel foglalkozó osztályát vezette. Friedrich István miniszterelnök 1919. szeptember 12-én pénzügyminiszterré nevezte ki. Ezt a tarcát a Huszár-, Simonyi-Semadom és a Teleki-kormányban is Korányi irányította egészen 1920. december 12-ig. Bethlen miniszterelnök 1923-ban kinevezte Magyarországot párizsi nagykövetté. Ezen életrajzi háttérhez ld. Karsai Elek: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Budapest, 1969, 9. old. (a továbbiakban: Karsai: Számjeltávirat); valamint Kempelen Béla: Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok, I–III. kötet, Budapest, 1937–1939, itt: I. kötet, 124. old. (a továbbiakban: Kempelen: Magyarországi zsidó).
6. A magyar béketárgyalások, II, 9. old.
7. Apponyi 1920. január 14-i beszéde a békekonferencián megjelent A magyar béketárgyalások, I, 3–17. old.
8. Apponyi 1920. január 21-én tartott beszéde megjelent: A magyar béketárgyalások, II, 1–6. old. idézet az 5. oldalról.
9. Paul Teleki: The Frontiers of Hungary, Note XII presented to the Peace Conference (Magyarország határai, XII. számú jegyzék a békekonferenciához), Budapest, 1921, 11. old.
10. Ld. Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon, Budapest, 1922, 64. old.
11. Léderer Sándor: Mikor Teleki gróffal tárgyaltunk, in: Egyenlőség, 1923. április 14. 135. old.
12. A magyar béketárgyalások, I, 135. old.
13. Papp Antal (szerk.): Gróf Teleki Pál Országgyűlési beszédei, I. kötet, 1917–1938, Budapest (év nélkül.) 135. old.
14. A nyilatkozat megjelent: Ujvári Péter (szerk.); Magyar zsidó lexikon, Budapest, 1929, 220. old.
15. Egyenlőség, 1920. január 10., 8. old.
16. Egyenlőség, 1920. január 24., 5. old.
17. J. Kreppel: Juden und das Judentum von heute (Zsidók és a mai zsidóság), Zürich–Wien–Leipzig 1925, 245. old.
18. A beadvány nyomtatásban megjelent: Nemes Dezső (szerk.): Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. Budapest, 1953, 139–141. old. (a továbbiakban: Nemes: Az ellenforradalom)
19. Nemzetgyűlési Napló. 1920–1922, I. kötet, 123. old.
20. Ld. ezzel kapcsolatban „Trianon és a magyar külpolitika útkeresése” című fejezetet. Balogh–Gergely–Izsák–Jakab–Pritz–Rom-

- sics: Magyarország a XX. században, Budapest, 1985, 121–125. old. itt: 121. old.
21. Apponyi Albert: Élmények és emlékek, Budapest, 1933, 224. old.
22. Idézi: Karsai: Számjeltávirat, 21. old.
23. Halmos és Semsei életútjával kapcsolatban ld. Karsai: Számjeltávirat, 10. old.
24. A francia–magyar tárgyalások történetét tárgyaló még mindig alapvető műveknek számítanak: Francis Deák, Dezső Ujváry (szerk.): Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary, Published by the Royal Hungarian Ministry for Foreign Affairs. (Iratok és dokumentumok Magyarország külkapcsolataihoz. Kiadja a Magyar Királyi Külügyminisztérium.)
- Francis, Deák: Hungary at the Peace Conference, The Diplomatic History of the Treaty of Trianon (Magyarország a békekonferencián. A trianoni szerződés diplomáciai története). New York, 1942 (a továbbiakban: Deák, Hungary at Peace Conference).
  - Ormos Mária: Francia–magyar tárgyalások 1920-ban. In: Századok, 1975, 904–949. old. (a továbbiakban: Ormos, Francia–magyar tárgyalások)
  - Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920, Budapest, 1983.
  - Ádám Magda: Dunai konföderáció vagy Kisantant, in: Történelmi Szemle, 1977, 440–484. old. (a továbbiakban: Ádám: Dunai konföderáció).
  - Magda Ádám: France and Hungary at the Beginning of 1920. (Franciaország és Magyarország 1920 elején), in: Béla Király: War and Society in East Central Europe, Volume VI., New York 1982. 144–183. old.
  - A magyar miniszterelnökségi jegyzőkönyvek ismertetése és a fontosabb személyek életrajzi hátterének részletes ismertetése miatt különösen informatív: Karsai Elek: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek, Budapest, 1969.
  - Galántai József: A trianoni békekötés, 1920, Budapest, 1990.
  - A külpolitikai nagy összefüggések szempontjából fontos mű: Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945, Budapest, 1969, itt: 52–57. old.
25. Karsai: Számjeltávirat, 17. old.
26. Bethlen külpolitikai koncentrációjához ld. Romsics Ignác: Gróf Bethlen István politikai pályája 1901–1921, Budapest, 1987, 222. old.
26. Ádám: Dunai konföderáció, 442. old.
28. Ormos: Padovától Trianonig, 384. old.
29. Karsai: Számjeltávirat, 40. old., valamint Nemes, Ellenforradalom, 40. old.
30. Eugen Fleischer: Wer regiert Frankreich (Ki kormányozza Franciaországot?), Stuttgart 1939. 211. old.
31. A Finaly család eredetére. Ld. Kempelen: Magyarország zsidó, I. kötet, 71–78. old.
32. Deák: Hungary at Peace Conference, 257. old.
33. Deák: Hungary at Peace Conference, 258. old., valamint Romsics: Gróf Bethlen István politikai pályája, 227. old.
34. Deák: Hungary at Peace Conference, 262. old.
35. Deák: Hungary at Peace Conference, 268. old.
36. Karsai: Számjeltávirat, 25. old.
37. Teleki: Országgyűlési beszédei, 45. old.
38. Teleki: Országgyűlési beszédei, 53. old.
39. Deák: Papers and Documents, Doc. Nr. 225 a, 273. old.
40. C. Beaud: The Interest of the Union Europeenne in Central Europe, in: Alice Teichova (Ed.): International Business and Central Europe 1918–1939, New York 1983, 375–397, itt: 379. old. Beaud átnézte a Scheider–Creuzot-konzern archívumát. Az általa ismertetett Ullman-javaslat annyiban figyelemre méltó, hogy a francia–magyar tárgyalások későbbi szakaszában a franciák Hitelbankban való részesedésre irányuló követelése Ullmann ellenállásába ütközött. (Ld. ezzel kapcsolatban: Ormos: Francia–magyar tárgyalások, 992. old.)
41. Az opciós levél szövege megtalálható: Nemes: Ellenforradalom, 390–395. old.
42. Deák: Papers and Documents, Doc. 259, 279–284. old. itt: 280. old.
43. Deák: Hungary at Peace Conference, 285. old.
44. Deák: Hungary at Peace Conference, 278. old.
45. Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve. Budapest, 1982, 98. old.
46. A cseh–jugoszláv szerződés létrejöttének történetéhez: Ormos: Francia–magyar tárgyalások, 938. old.
47. Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922, IV. kötet, 10. old.
48. Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922, IV. kötet, 10. old.
49. ugyanott, 11. old.
50. ugyanott, 15. old.
51. ugyanott, 141. old.
52. Teleki: Országgyűlési beszédei, 193–198. old., itt: 198. old.
53. Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922, III. kötet, 208. old.
54. Jászi Oszkár: Magyar kálvária, magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai, Bécs, 1920. 161. old.
55. Szende Pál: Christian Hungary and Jewish Capitalism. in: The New Europe, 1920. Oct., Az idézet a magyar fordításból: Keresztény Magyarország és zsidó kapitalizmus. in: Miszlivetz Ferenc, Simon Róbert (szerk.), Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában, Budapest, 1985, 367–371. oldal, itt: 370. old.
56. Ezt a szemrehányást tette már 1920. szeptember 21-én Praznovszky Iván, a magyar békeküldöttség főtitkára és Magyarország párizsi nagykövete M. Laroche-sal, a francia külügyminisztérium egyik vezető alkalmazottjával szemben: „It was on this occasion that Mr. Praznovszky first made clear, without diplomatic niceties, that Hungary was deeply disappointed because of France's failure to ease pressure against Hungary: he said bluntly that, as seen from Budapest, Hungary had been cajoled into accepting, signing, and carrying out the peace treaty by promises which had never been fulfilled.” (Deák: Hungary at Peace Conference, 368. old. 60. megjegyzés).
57. Kosáry Domokos: Magyarország története, Budapest, 1943. 390. old.
58. Ehhez a későbbiekben széles körben elterjedt érveléshez ld.: A zsidó bevándorlás Galíciából és a magyar zsidóság című tanulmányomat, in: Valóság, 1988. november, 46–59. old.

HÁRS BEÁTA RAJZA